

Владимир Поломац. *Језик повеља и писама Српске деспотовине*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2016. 496 с.

Книгата на Владимир Поломац *Језик повеља и писама Српске деспотовине* представя првото цялостно изследване върху особеностите на административно-деловия стил на сръбския език от времето на Сръбското деспотство. В монографията са анализирани графичните, правописните и езиковите (фонетични, фонологични, морфологични, лексикално-стилистични, синтактико-стилистични) характеристики на документите.

Ключови думи: Владимир Поломац, история на сръбския език, историческа диалектология, административно-делови стил, Сръбско деспотство

Книгата *Језик повеља и писама Српске деспотовине* на В л а д и м и р П о л о м а ц представя преработена и допълнена версия на неговия дисертационен труд *Језик повеља и исправа деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића*. Текстът е првото монографично изследване на административно-деловите жанрове от времето на Сръбското деспотство. Важността на представената монография се подчертава допълнително от характерното за периода наличие на малък брой документи със светска тематика, които да отразяват народния език. За значението и приноса на книгата свидетелства и нейната рецепция в научната общност – авторът ѝ беше удостоен с наградата „Павле и Милка Ивич“ за най-добра езиковедска книга в Сърбия през годината на издаването ѝ.

Самият материал е съставен от 52 документа, възникнали между 1392 и 1457 г. Сред тях преобладават манастирските дарителски грамоти, като повечето текстове са издадени от деспот Стефан и деспот Джурадж. В монографията са разгледани графичните, правописните и езиковите (фонетични, фонологични, морфологични, лексикално-стилистични, синтактико-стилистични) особености на документите.

След дефинирането на изследователския обект, целите и методологията авторът пристъпва към представянето на графичните и правописните особености на изследваните текстове – във втора част на монографията. Необходимостта от това, освен че е свързана с изследователските традиции в диахронните изследвания, се допълва от факта, че немалка част от документите са възникнали в идеологическата рамка на ресавската правописна школа и може да се предположи, че разглежданите явления имат допълнителни езикови и културни импликации. Неслучайно авторът обръща специално внимание тъкмо на типичните за тази школа явления.

Към въпросите от областта на графематиката е подхотено функционално – с оглед на реализацията на отделните графемии в комбинации. При представянето на всяка от графемите авторът задължително дефинира проблемните аспекти, свързани както с езиковото развитие, така и с наличието на различни правописни практики през Средновековието. В своето изследване той прави детайлизиран, сегментиран и прецизен анализ на различните графични решения, съпроводен и от подробни ста-

тистически данни. В редица случаи от анализа става видима важноста на периода от края на XIV и първата половина на XV в. за установяването на определени графични решения – чрез тяхната нормализация или тенденция към нормализация.

В раздела, посветен на правописните особености, са разгледани следните въпроси: отбелязването на някогашния *слаб ер*, отбелязването на асимилацията по звучност, употребата на придихания и ударения, удвояването на графемите и пунктуацията. И тук авторът се придържа към възприетия подход на дефиниране на основните дискуссионни въпроси във връзка с всеки разглеждан проблем. Отчетени са различни фактори – характерът на документа и позицията в думата (във връзка с дистрибуцията на графемите), липсата на възможност за сравнение с други светски текстове от периода и със съвременното състояние (във връзка с въпроса за придиханията и ударенията) и недостатъчният материал (във връзка с удвояването на графемите).

Фонетичните и фонологичните характеристики на изследваните текстове са представени в два подраздела, посветени съответно на вокалната и консонантната система. От гледна точка на книжовноезиковата еволюция изследваният материал показва преобладаващо придържане към нормите на сръбската редакция на старобългарския език и слабо присъствие на особености, характерни за народния език. От друга страна, в материала са засвидетелствани първите примери за вокализация на еровете в сръбски средновековни паметници от източна и южна Сърбия. Вл. Поломац подчертава важноста им за историческата диалектология с оглед на осветляването на процесите на обособяване на косовско-ресавските говори, като в изследвания материал проследява пътя на тяхното реализиране. В потвърждение на тези наблюдения авторът привежда и малобройни примери за други фонологични явления.

Изследваният корпус от текстове предоставя богат материал за анализ на склонитбените особености на съществителните имена. Въз основа на материала може да се обобщи например, че в езика на грамотите и писмата от времето на Сръбското деспотство характерните морфологични иновации от общоцокавски тип се проявяват в значително по-голяма степен при продуктивните склонения. Въпреки това някои от най-характерните сред тях не се реализират последователно. От изследвания материал личи, че разликите между палаталните и непалаталните склонитбени типове са запазени в значителна степен, докато при съществителните от непродуктивните склонения се наблюдават различни тенденции.

В множествено число все още липсват примери за новоцокавското изравняване на формите за дателен, творителен и местен падеж. Засвидетелствани са обаче няколко сигурни примера на употреба на окончанието *-a* в родителен падеж мн.ч., както и други, за които с по-голяма или по-малка сигурност може да се предполага подобна стойност. Това са и най-старите примери от такъв тип в грамотите и писмата от източните цокавски краища. Според Вл. Поломац те, наред с редките примери за употреба на родителен вместо местен падеж, свидетелстват за начални процеси на реструктуриране на деklinацията в мн.ч. под влияние на загубата на двойственото число. В текстовете са засвидетелствани и няколко примера, които авторът тълкува като проява на начални процеси на аналитизация.

В местоименната система материалът показва превес на традиционните за сръбската редакция форми, което важи за личните, въпросителните, показателните, притежателните, относителните и обобщителните местоимения. Употребата на народни

форми е рядка (напр. притежателните местоимения за 3 л.), а свидетелствата за развитието на начални процеси на реструктуриране на формите за множествено число и загубата на двойственото число са единични.

При прилагателните сред неопределените форми превес имат тези за м.р. ед.ч. в именителен падеж, за ср.р. са значително по-редки, а в ж.р. са засвидетелствани единствено притежателни прилагателни. По отношение на парадигмите авторът достига до заключението, че в м.р. и ср.р. се срещат в най-голяма степен очакваните окончания. За ж.р. е по-трудно да се направи категоричен извод поради нееднаквата представеност на формите за отделните падежи. Сред определените форми в м.р. ед.ч. са регистрирани само контрахираните форми, докато при ж.р. – неконтрахираните, което Вл. Поломац обяснява с прагматиката на употребата им. В парадигмите се използват паралелно и нови, и стари форми, като вторите по правило се срещат по-често при ж.р. Подобни тенденции се наблюдават в мн.ч. и при степенуваните прилагателни, където се използват основно традиционните форми.

Числителните имена също са в преходен стадий на развитие, което се проявява както във формално, така и в парадигматично отношение – т. напр. при числителните *две* и *три* преобладават традиционните форми, докато при *четири* е налице непроменливост. Сред останалите числителни от първата и втората десетица авторът открива единични примери за променливост, което свидетелства за напредналата фаза на процес по загуба на склонението.

Сред простите глаголни форми в сегашно време се наблюдават сходни тенденции на употреба на традиционни и народни форми при атематичните и тематичните глаголи, като по-добре са изразени те при първите. Подобно е състоянието на системата и в аорист, където се наблюдава подобна зависимост при употребата на нови и традиционни окончания в 1. и 2. л. мн.ч. Иначе трябва да се отбележи последователната употреба на старите сигматични с по-рядко участие на новите сигматични форми при глаголите с инфинитивна основа на съгласен звук. Имперфективните и императивните форми в текстовете са редки, но следват очакваните резултати в духа на традицията.

Причастната система е добре представена в текстовете, макар че има свидетелства за развитието на процеси по трансформирането на сегашното и миналото деятелно причастие. Честотата им в текстовете варира според тематиката и адресата. Във формално и парадигматично отношение също се наблюдават вариации в зависимост от падежа, а и при двете причастия има примери с грешно употребени форми, които свидетелстват за отпадането на категорията. При сегашното и миналото страдателно причастие преобладават неопределените форми за м.р., а определените форми са засвидетелствани основно в родителен падеж ед.ч. и имат традиционни окончания. Сред инфинитивите се наблюдават изолирани отклонения от очакваните резултати.

При сложните глаголни форми най-добре са представени тези за минало неопределено време. При плюсквамперфект се използва основно по-новата конструкция с минало неопределено време от спомагателния глагол *съм*. Примерите за бъдеще време са малко и са основно в духа на народните говори.

Трета глава от монографията е посветена на лексикално-стилистичните и синтактико-стилистичните особености на разглежданите текстове. В нея авторът представя своите наблюдения върху употребата на термини и оними, номиналните характеристики, стратегиите за деперсонализация, клишетата и директивността в текстовете.

Термините са разделени в пет тематични групи – феодализъм, християнство, право, икономика и роднински връзки, като всяка група е допълнително детайлизирана. Изследването представя отделната лексема с коментар на значението и употребата ѝ. В края на раздела е приложен и подробен регистър на регистрираните термини. Разделът за онимите, в който са представени засвидетелстваните в текстовете антропоними и топоними, следва подобна организация. Проведен е последователен ономастичен анализ на материала, последван от регистър на засвидетелстваните примери. Според автора в изследваните текстове се наблюдава континуитет със състоянието от XIII–XIV в. с изключение на терминологията, свързана с феодалните трудови отношения и феодалните вземания, което той обяснява с появата на нови институции или нови названия за вече съществуващи институции.

Номиналните характеристики на стила в анализираният текстове авторът разглежда в следните посоки: по-високата честота на съществителни имена (включително и отглаголни съществителни, сред които преобладават тези на *-ије* и *-о*) в сравнение с глаголите, употребата (макар и не силно разпространена) на т.нар. декомпозирани предикати, използването на номинални изречения с номинационна функция, които се срещат в различни композиционни цялости от изследваните документи в зависимост от жанрово-стилистичните им характеристики. Стратегиите за деперсонализация пък са представени в два аспекта – лексикален (употребата на многочленни изрази като господство ми) и синтактичен (употребата на страдателни конструкции в 3. л., сред които преобладават рефлексивните).

По отношение на клишетата разглежданият материал също дава основания на автора да открие някои специфични черти, въпреки факта, че повечето формулировки се основават на гръцката или латинската дипломатическа терминология. Такива са например преносът на елементи от протокола в текста, при който често се стига до смесване на сръбска редакция и сръбски народен език, както и отделни структури от диспозицията и санкцията.

Накрая трябва да се отбележи, че изследването на Владимир Поломац със сигурност ще събуди интереса на първо място на ориентираните към диахронните изследвания сърбохърватисти, но и на всички, които имат интереси в сферата на балканистиката, старобългаристиката и медиевистиката като цяло. Детайлизираното и последователно изложение, както и изчерпателното представяне на разглежданите въпроси допринасят за представянето на проблематиката в пълнота.

Vladimir Polomac's book *The language of charters and letters of the Serbian Despotate* presents the first comprehensive study of the peculiarities of the administrative-business style of the Serbian language from the time of the Serbian despotism. The monograph analyzes the graphic, orthographic and linguistic (phonetic, phonological, morphological, lexical-stylistic, syntactic-stylistic) characteristics of the documents.

Senior Assist. Prof. Martin Stefanov, PhD

ORCID ID: 0009-0008-8247-2314

Web of Science Researcher ID: JRW-8170-2023

Faculty of Slavic studies

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Tzar Osvoboditel 15 blvd, 1504 Sofia

e-mail: martin_stefanov@slav.uni-sofia.bg